

Obnova vegetačních prvků v památkách zahradní a krajinné architektury

M. Pejchal: Restoration of Vegetation Elements in Landscape Architecture Historic Monuments. Život. Prostr., Vol. 39, No. 3, p. 153 – 155, 2005.

Although plants are the „diagnostic” elements of landscape gardening, neither theory nor practice pay sufficient attention to the care after them. Too often we meet with vegetation elements in bad state. Causes are the mistakes in proposals, realization and system of care after vegetation elements; change of the required function; change of site conditions; abiotic, biotic and anthropic destructions, as well as high age.

The most important solutions are: relevant legislation, principles included in the Firenze Charter, specificity of plants as alive composition elements, significance from the viewpoint of care after historical monuments, legitimate interests of other branches, present demands of people on their use in landscape architecture and economic power of society and their relation to monuments. The restoration of vegetation elements, especially of trees is the most topical and most complex activity of landscape and garden formation.

Přestože jsou rostliny „diagnostickými” prvky památek zahradní a krajinné architektury, nevěnuje se jim v teorii ani praxi památkové péče dostačující pozornost. Až příliš často se setkáváme s vegetačními prvky (dále VP; podrobněji Pejchal a Šimek, 2001), jejichž stav je z různých příčin nevyhovující. Důvodem jsou chyby v návrhu, realizaci a systému péče o VP, změna požadované funkce či stanovištních podmínek, poškození abiotické, biotické a antropické, v neposlední řadě i vysoký věk.

Východiska obnovy VP jsou velmi rozmanitá a jejich interpretace značně složitá, protože jsou částečně protikladná, v různých situacích mají rozdílnou váhu. Názo-ry na ně nejsou ani v rámci památkové péče dostatečně ujasněné a jednotné (Pejchal a kol., 2004). Shoda na obecných tezích je snadnější, než na jejich konkrétní aplikaci. K nejdůležitějším východiskům obnovy patří:

- relevantní legislativa,
- zásady obsažené ve Florentské chartě,
- specifika rostlin jako živého kompozičního prvku (blíže Pejchal, 1995),
- význam objektu z hlediska památkové péče,
- legitimní zájmy jiných oborů,
- současné požadavky na využívání objektů zahradní a krajinné architektury,

- ekonomická síla společnosti a její vztah k památkám.

Metodika obnovy vegetačních prvků

Obnova VP je integrální součástí komplexní obnovy díla zahradní a krajinné architektury. Proces návrhu obnovy VP vychází z ujasněného programu, provozu a kompozice daného objektu a tyto výchozí skutečnosti naopak, zpětnou vazbou ovlivňuje!

U velkých a kompozičně složitých objektů může jak průzkumy a rozborů, tak i návrh usnadnit jejich rozdělení do hierarchicky uspořádaných kompozičních jednotek – na základě předběžné analýzy objektu (Pejchal, 2004; Pejchal a kol., 2004). Počet úrovní jednotek nutno přizpůsobit konkrétní situaci, přičemž každá z nich (s výjimkou nejnižší) může být případně rozdělena do podjednotek na obdobném principu, jako jsou např. vymežování v systematice rostlin (poddruh, podrod, atd.). Tyto kompoziční jednotky se vymezují především dle následujících vlastností:

- program, provoz a kompozice,
- období založení a další vývoj,
- současný stav – autenticita kompozice (věrnost a úplnost), potenciál a pěstební stav vegetačních prvků,

– lokalizace a přírodní podmínky, především reliéf, výrazné hranice a předěly.

Je žádoucí, aby z tohoto členění již vycházela i inventarizace, klasifikace a případně stanovování potenciálu VP. Základní jednotkou jsou kompoziční prvky (vegetační, ostatní přírodní, technické a umělecké). Příkladem může být 25 typů vegetačních prvků vymezených v *Projekt obnovy zámeckého parku v Lednici na Moravě* (Projekt, 2003): porost dřevin, rozvolněná skupina stromů, zapojená skupina stromů, rozvolněná skupina keřů, zapojená skupina keřů, pokravná skupina keřů, nálety a nárosty dřevin plošné, atd.

Následující údaje se vztahují (především) na typ projektové dokumentace s obsahem na úrovni standardu „dokumentace pro územní rozhodnutí“ (DUR).

Průzkumy a rozbor

Dle potřeby jednotlivých problémových okruhů je třeba uskutečnit průzkumy a rozbor pro celý objekt, případně vymezené dílčí kompoziční jednotky, i v širších souvislostech.

Předmětem průzkumů a rozborů jsou především (dle citované literatury):

- **Základní údaje o objektu:** název, lokalizace, vymezení, výměra, vlastník/správce, kategorie ochrany, případně další relevantní údaje.

- **Historie objektu** od vzniku do současnosti, zpracovaná na základě archivních pramenů, údajů pamětníků, inventarizace dřevin, případně i metod zahradní a letecké archeologie.

- **Uměleckohistorická analýza objektu**, zaměřená na jeho funkce, základní ideje, kompozici (včetně kompozice jednotlivých složených VP), příslušné historické struktury a vybavení i stupeň uskutečnění záměru.

- **Památkový záměr** (existuje-li).

- **Přírodní podmínky.** Zvážit potřebné spektrum a přiměřenou podrobnost údajů umožňující stanovení z nich vyplývajících regulací a limitů!

- **Současný stav a potenciál VP** (dřevinných i bylinných) a jeho důsledky na památkovou hodnotu objektu, potřebu péče a obnovy, ostatní kompoziční prvky, možnosti a způsoby využívání objektu. Potenciálem se rozumí celková schopnost existujících VP konkrétního objektu (nebo jeho části) zajistit stabilitu cílové kompozice (stávající, změněné, nové). Z obou jeho aspektů – biologického a kompozičního – má v této fázi význam především prvně jmenovaný, obzvláště u dřevin.

Rozhodující kritéria úrovně biologického aspektu potenciálu dřevinných VP:

- současné vlastnosti, především taxon/taxonomická struktura, věk, vývojové stádium, vitalita, architektura a pěstební stav,

- předpokládaný vývoj schopnosti zachovávat, obnovovat a rozvíjet žádoucí vlastnosti, daný především:

- a) schopností růstu a vývoje,

- b) schopností regenerace stávajícího nebo v budoucnosti velmi pravděpodobného poškození či opakovaného poškozování,

- c) schopností samoobnovy,

- d) vhodností pro dané stanoviště,

- e) stabilitou, popřípadě předpokládanou pozitivní či negativní změnou stanoviště (podceňovány např. negativní změny stanovištních podmínek vyvolané náhlým a razantním rozvolněním zápoje),

- f) stabilitou, popřípadě předpokládanou pozitivní či negativní změnou pěstební péče,

- předpokládaná délka biologicky podmíněné existence (v přijatelném stavu),

- předpokládaná délka žádoucí existence – ze současného pohledu časově neomezená (nejčastější případ), nebo naopak, časově omezená.

(Konkrétní postupy stanovení a způsoby vyjadřování biologického aspektu potenciálu pro potřeby praxe viz Pejchal, Šimek, 2001).

- **Současný stav technických a uměleckých prvků** a jeho důsledky na památkovou hodnotu objektu, na vegetační prvky a na možnosti a způsob využívání objektu.

- **Současný program a provoz v objektu**, kladoucí důraz především na nadměrné využívání/zatěžování a jeho důsledky, na nežádoucí způsoby využívání a jejich důsledky, na střety zájmu památkové péče s ostatními požadavky a zájmy v objektu (ochrana přírody, hospodářské zájmy, rekreace apod.). Též se zřetelem na doposud plně nevyčerpané možnosti využívání objektu slučitelné s památkovou péčí, na regulaci a limity pro využívání parku.

- **Zhodnocení celkové úrovně péče o objekt**, včetně jejího materiálně-technického, organizačního, finančního a personálního zabezpečení, zaměřené na současnost a na výhled do (blízké) budoucnosti.

Návrh obnovy vegetačních prvků

Obsahem návrhu obnovy VP (dle citované literatury) jsou:

- **Cíl a zásady památkové péče v objektu** obsahující stanovisko k platnému památkovému záměru. Neexistuje-li, je nutno zformovat jak hlavní hodnoty objektu, které mají být chráněny, tak zásady památkové péče o ně.

- **Cílová funkce, provoz a kompozice.** V optimálním případě potvrzení současného stavu. Zpracovat v relevantním obsahu pro všechny hierarchické úrovně kompozičních jednotek: od objektu jako celku až po kompoziční prvky. Kompozice VP má stránku obsa-

hovou a formální, do které patří prostorová a taxonomická struktura, daná nejen poměrným zastoupením taxonů, ale i specifickými kombinacemi taxonů, seskupováním jedinců určitého taxonu, a také specifickým uplatňováním jednotlivých taxonů. Patří sem též věková struktura (různověkost či stejnověkost) jedinců.

• **Pěstební a obnovná opatření** jsou cestou k dosažení cílového stavu. Možnosti docílení či udržení žádoucích vlastností VP jsou následující (upraveno podle autora):

• **Stabilizace** – cílová struktura prvku (prostorová, taxonomická a věková) totožná se stávající. Lze ji dosáhnout:

- *běžnými pěstebními opatřeními* – souborem úkonů používaných kontinuálně k zajištění rozvoje a existence VP žádoucích vlastností (např. řez výchovný, udržovací a tvarovací, zálivka a přihnojování apod.),
- *obnovou* (v úzkém pojetí) – výměnou stávající generace rostlin za novou bez podstatné změny cílové struktury. V názvu a úvodu příspěvku je termín *obnova* v širokém pojetí, tj. docílení žádoucích vlastností VP, zahrnuje tedy všechny zde uvedené cesty,
- *regenerací* – souborem opatření obnovujících (alespoň částečně) potřebné vlastnosti stávajícího VP (stávající generace rostlin), ztracené v důsledku chybného pěstování, přírodní kalamity apod., nevyvolávajících podstatnější trvalou změnu struktury prvku,
- *konzervací* – souborem opatření majících za cíl odstranit nebo alespoň zmírnit nebezpečí výrazného mechanického poškození nebo i zániku jedince (ošetření větších ran a dutin, vázání koruny a její redukce snižující větrnou zátěž).

• **Přestavba** – soubor opatření vedoucích k podstatné a trvalé změně struktury stávajícího VP, přičemž se využije, resp. ponechá část stávajících rostlin. Cílem je přizpůsobit VP nové funkci, nebo naopak, vrátit jim původní funkčnost, kterou ztratily v důsledku nezvratných změn na rostlinách. Pro opatření vedoucí ke změně jen prostorové struktury lze použít lesnický termín *převody* a pro opatření vedoucí pouze ke změně druhové struktury v lesnictví zavedený název *přeměny*.

• **Založení** – znamená vytvoření VP na místě, kde se v současnosti žádný jiný VP nenachází, nebo vytvoření odlišného typu VP na místě v současnosti existujícího VP, avšak bez využití stávajících rostlin. Pro každou z těchto cest je třeba vypracovat varianty technologie s vyjádřením jednotkové ceny.

Naléhavost, resp. etapizace navrhovaných pěstebních a obnovných opatření může být vyjadřována např. pomocí následující stupnice: 1 – neprodleně, 2 – možno odložit (kompoziční prvky a principy nejsou aktuálně ohroženy), 3 – není nutné realizovat (opatření zvyšují-

cí dílčím způsobem kvalitu; není-li realizováno, kompoziční principy a prvky nejsou ohroženy), 0 – bez opatření. Principy vymezení této stupnice jsou uvedeny v citované literatuře.

Bilance rozsahu navrhovaných pěstebních a obnovných opatření a propočet nákladů na ně. Ověřena technologie GIS TOPOL, pomocí které byly zpracovány mapové podklady pro současný a cílový stav, a také pěstební a obnovná opatření navržené k dosažení cílového stavu. Poslední, tzv. technologická mapa, vzniká průnikem dvou předchozích a spolu s výše zmíněnými jednotkovými cenami ji lze využít k výpočtu nákladů. Použitá technologie zpracování umožňuje výběr dat dle velké škály kritérií a vytváření podkladů pro plánovací a rozhodovací činnost.

* * *

Obnova vegetačních prvků, obzvláště dřevinných, patří k neaktuálnějšímu a současně i nejsložitějším činnostem zahradní a krajinné tvorby. Proto uvedený přehled nemůže být vyčerpávajícím návodem. Mimo jiné z toho důvodu, že nezbytným předpokladem úspěšnosti na tomto poli je vlastní zkušenost, získaná dlouhodobým studováním reakcí rostlin a z nich složených vegetačních prvků na nejrůznější možné zásahy.

Literatura

- Pejchal, M.: Sortiment dřevin v památkách zahradní architektury. In: Městské historické parky. Olomouc : Památkový ústav, 1995, s. 65 – 70.
- Pejchal, M.: Metodické principy výběru dřevin pro obnovu ploch zeleně v sídlech. In: Obnova zeleně v podmínkách sídel. Luhačovice : Společnost pro zahradní a krajinařskou tvorbu, 1997, s. 12 – 18.
- Pejchal, M.: Probleme der Pflege und Erhaltung von Gehölzen in historischen Gärten am Beispiel des Gartenreiches Lednice-Valtice. In: Neue Wege in der Pflege. Höxter : FH Lippe und Höxter, 2004, s. 46 – 61.
- Pejchal, M. a kol.: Obnova vegetačních prvků a režim péče o ně v památkách krajinařské architektury a zahradního umění. In: Krajinařská architektura a proměny historických prostorů. Lednice : Zahradnická fakulta MZLU v Brně, 2004.
- Pejchal, M., Šimek, P.: Dendrologický potenciál. In: Potenciál v zahradní a krajinařské tvorbě. Luhačovice, Praha : Společnost pro zahradní a krajinařskou tvorbu, 2001, s. 16 – 19.
- Projekt obnovy zámeckého parku v Lednici na Moravě. Lednice na Moravě : MZLU v Brně, Zahradnická fakulta v Lednici, Ústav biotechniky zeleně, 2003.

Doc. Ing. Miloš Pejchal, CSc., Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Fakulta zahradnická v Lednici, Valtická 337, 691 44 Lednice
 pejchal@zf.mendelu.cz